

Fångstgropar

Under sommaren 1976 gjorde författaren med benägen hjälp av jägare och skogskarlar en inventering av fångstgroparna inom Björna socken. Resultatet blev följande:

Söder om Uttersjö by	c:a	10	gropar
raserade genom vägbygge			
På Hundsjö skog		1	»
SV om sjön Trehörningen		2	»
Vid »Kalle-torpet» i Trehörningen		2	»
Vid Skorvtjärnarna, Hällsvedjan		2	»
Intill Mörtsjö rågång		1	»
Wolmsjöområdet, Peresjö, på flera platser	»	5	»
raserade genom vägbygge			
Vid Rödtjärnbäcken – mellan Björnaskallhällarna och Skalsmyrberget	»	4	»
Runt Nybyn	»	6	»
Björnsvedjan i Björna by	»	2	»
Vi Bosvartberget å Mattarbodums skog		1	»
På Mattiskammen, Nyliden		7	»
Öster om småtjärnarna i Nyliden	»	5	»
Efter Dagslåttkammen i Nyliden	»	5	»
Vid Sektensjöarna på Hemlings skog	»	5	»

På Vacksundsmon mellan Korsbyn och Studsviken	c:a	60	gropar
Vid Stenbitforsen i Flärkån	»	3	»
Mellan Gamm-Brånaberget och Flärkån	»	8	»
Efter Lockståån	»	5	»
Väster om byn Locksta	»	5	»
Högåsen	»	2	»
Vid Lappforsen i Gide älv	»	5	»
Vid Stennässelet i Gide älv	»	3	»
Mellan Aspsäle och Enkullen	»	3	»
På Stavarsjö skog på ett flertal platser på byaskogen	»	20	»
Lilltratten i Remmarn		7	»
Väster om Bergsjön	»	1	»

Säkert har antalet varit vida större, ty under de århundraden, som förflutit sedan de användes, har många rasat igen. Mossor, lavar, buskar och träd har växt upp och dött, varför groparna blivit allt grundare med tiden. Där det nu endast finns en eller annan grop, kan det en gång i tiden ha funnits ett helt litet system. Fortfarande finns det mindre system, och det kan givetvis finnas många oupptäckta gropar – socknen är stor. Lika säkert är att gropar och grop-system kan finnas i angränsande socknar, ty fångstmetoden var allmän över hela landet i forna tider.

Hur gamla är nu dessa gropar, vilka grävde dem och vad användes groparna till för slags fångst? Det är frågor, som inställer sig. Den muntliga traditionen lämnar få vittnesbörd, och så länge groparna ej vetenskapligt undersökts, kan svaret på frågorna endast bli antaganden, vilka i och för sig bygger på undersökningar från andra områden.

Groparna är av olika format, både runda och ovala, de runda med en diameter av 2–3 meter, och de ovala 3–5 meter långa. Groparna torde ha varit c:a två meter djupa, f. n. är djupet c:a 1,5 meter. I de flesta fall har de grävts dels på lämpliga pass, där storviltet brukade vistas och färdas, dels där markförhållandena var särskilt lämpade för grävning, t. ex. på moland och i grusbackar, ty de människor, som grävde groparna, hade endast primitiva redskap till sitt förfogande.

Befolkningen kallar dessa gropar för älg- eller björngropar. Endast på tre ställen finns sägner om att groparna fordom använts för vild-

Fångstgrop på Flärkäkammen intill Stenbitforsen i Flärkån. Diligensförare Pelle Wiklund står i gropan. Här skall ha funnits fångstarmar enligt Rickard Wiklund, Locksta.

rensjakt. Detta gäller groparna söder om Uttersjön, där bonden Johan Johansson, f. 1834, d. 1906, berättade för sina efterkommande, att han i sin ungdom hört av de gamle, att groparna långt tillbaka hade använts bl. a. för fångst av vildren. Om det stora gropsystemet på Vacksundsmon går det sägner bland vilheminallappar, att där skulle vildren ha jagats. Bl. a. berättade lappen Kristoffer (Kerstop) Jonsson, en broder till den förutnämnde Sjul Jonsson, att de gamle berättat om dylika jakter i Lockstaområdet. Den tredje sägner har 70-åriga Rickard Wiklund i Locksta berättat för författaren. Herr Wiklund, som är född och uppvuxen i Studsviken, erinrar sig, att han som liten pojke följde sin farfar Nils Olof Wiklund, f. 1848, d. 1920, efter ett hölass från slätterängarna efter Flärkån. De körde gamla Remmarvägen, och när de körde förbi fångstgroparna vid Stenbitforsen, berättade farfadern, att hans förfäder om talat, att längre tillbaka i tiden hade dessa gropar använts vid vildrensjakt. I Rickard Wiklunds barndom fanns rester av hagar, vilka ledde fram till groparna. Dessa fångstarmar eller stängsel hade be-

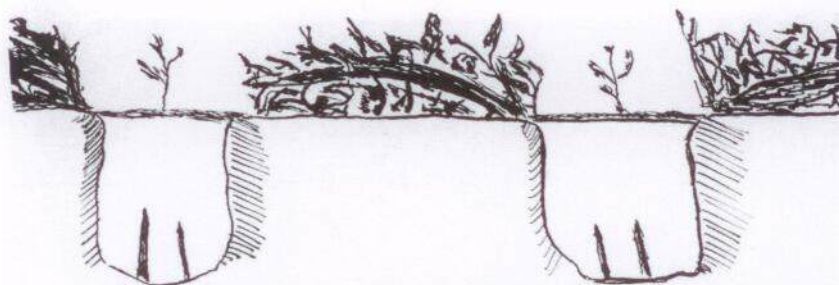

Björngrop på kullen Björnebacke norr om berget Lilltratten i Remmarn. Albin Olsson och Albert Norberg har krupit ner i gropen.

stått av fälld skog och ris. Vid de besök författaren gjort på platsen har inga rester av stängslen återfunnits, ty området avverkades för några årtionden sedan. I en av groparna fanns en grov tallstubbe, så nog är det länge sedan den gropen användes för vildrensfångst.

Beträffande björngropar är det belagt, att nybyggaren Abraham Tomasson-Kruskopp i Nybyn i början på 1800-talet tog flera björnar i gropar runt byn. Typiska björngropar, runda och c:a 2,5 meter i diameter, finns överst på intilliggande mindre kullar på norra sidan av berget Lilltratten c:a 400 meter nordväst om Tjärnmyren och c:a fyra km väster om Remmarbyn. Kullarna bär också det typiska namnet Björnebacke. Groparna täcktes med slanor och ris, och betet var fastsatt på en slana under riset, och i botten fanns spetsade pålar. När björnen kom upp på kullen, kände han vittring av agnet, och då han närmade sig det, ramlade han ner i gropen och blev spetsad på pålarna.

Det är väl bekant bland älgjägare liksom bland de björnjägare författaren lärde känna i Jokkmokk, att båda dessa djurarter ha för vana att bege sig upp på höjder, där utsikten är fri. En björnjägare berättade, att han spårat en björn en hel dag. Till slut kom jägaren

Vanligen byggdes en hage av träd, ris och kvistar mellan groparna, varvid vildrenen tog vägen genom den förrådiska öppningen och ramlade ner i gropen.

fram till en kulle, varifrån björnen tydligen legat en lång stund och iakttagit honom.

Om björnfångst på Björnebacke finns inga sägner, och då flerhundraåriga träd växt i groparna, användes de nog för fångst före Remmarbyns tillkomst för c:a 225 år sedan. Vilka jägarna var är naturligtvis en gissning – lappar, jägare från bondebygden eller jägarfolket i äldre tider? Mera därom senare. Groparna på Björnebacke är c:a 1,7 meter djupa trots att de rasat igen.

Typiska är älggroparna på Mattiskammen intill Nyliden. De är större än björngroparna, upp till fem meter långa. De ligger på en strategiskt lämplig plats uppe på kammen (åsen) c:a 100 meter från Gide älv. På östra och södra sidan begränsas kammen av en myr. När älgarna skulle till och från älven, passerade de med säkerhet kammen, och om lyckan var gropgrävorna bevågen, så kunde bytet bli en älg. I vanliga fall byggdes en hage av träd och ris mellan groparna, så att älgarna nödgades gå över den. De var täckta på ungefär samma sätt som björngroparna, och i mitten hade jägaren satt en liten sälj eller videbuske, som lockade älgen att ta en munbit. Ej heller här finns några vittnesbörd om att fångster gjorts, och då det vuxit upp stora träd i groparna, är de av gammalt ursprung. Tänkbart är det, att det kan vara jägare från de gamla närbelägna byarna Hemling och Movattnet, vilka före Nylidens tillkomst bedrivit jakt här. Det sägs bl. a. om 1700-talsbonden Lars Ersson i Hemling, att han skulle ha haft en s. k. »älggård» och att han körde med älgar till Stockholm!

Fångtgrop på Mattiskammen i Nyliden. Gropens form och storlek visar en typisk »älggrop».

De flesta i förteckningen upptagna groparna ha med säkerhet använts för fångst av björn och älg, möjligen även för vargfångst. Rimligtvis bör de ha tillkommit under 1400–1700-talen och nyttjats av befolkningen i de äldsta byarna, som då var unga och kunde räknas som nybyggen. Måne de är ännu äldre och har grävts av kringströvande jägare? Några sägner eller skriftliga uppgifter finns ej bevarade.

Det verkligt intressanta fångstområdet är det tidigare nämnda gropsystemet på Vacksundsmon. Denna lavrika mo ligger efter väg 352 c:a 1,5 km söder om Studsviken. Fångstgropområdet går i en vid båge om c:a 800 meter på ömse sidor om landsvägen. Området är strategiskt väl valt, ty på östra sidan begränsas det av Gide älv med dess högra raviner och på norra sidan av Flärkån, även där höga älvbrinkar, och på västra sidan av Lockstaån, som faller ut i Flärkån. På södra och sydvästra sidan av mon, undantagandes ett skogsområde på ett par hundra meter från Gide älv, begränsas den av ett mycket sankt område, kallat Rålandet, där det så sent som i början på vårt århundrade var oframkomligt för både människor och djur. Vacksundsmon hänger därför samman med den stora Lockstamon

endast i det pass, som bildas mellan Lockstaån och Rålandet. Här kunde alltså vildrensskockarna från Lockstamon ta sig fram. Det enda forna tiders vildrensjägare hade att göra var att fälla en fångst-arm (hage) mellan Gide älv och Rålandet. Trots ivrigt sökande har författaren ej funnit några rester efter en dylik hage. Har det funnits några rester, säger en äldre nylidenbo, så togs nog dessa till ved i början på seklet, ty där togs mycket torrtall till ved.

Groparna på Vacksundsmon ligger ofta i dubbla rader ordnade i zig-zag-form. Storleken varierar från 3-5 meter i längd, och i många fall är de ovala. Djupet är nu c:a 1,5 meter. Det finns inemot ett 60-tal gropar men har säkert funnits åtskilliga fler, då många har utplånats under tidernas lopp. Här kan även ha fångats älg. Den närbelägna Älgtjärnen och Älgtjärnberget ger en antydning om att området hyst älgar.

Att gräva så många och stora gropar med forna tiders enkla verktyg måste ha varit summan av flera generationers gemensamma arbete. När det gällde själva vildrensjakten, så hjälptes man åt både att driva renarna mot groparna och sedan att ta rätt på bytet. Säkert ett blodigt hantverk!

Detta gropsystem måste vara av hög ålder, ja långt före de närbelägna byarnas tillkomst på 1700-talet. Att vildrensjakt ägt rum här torde stå utom all tvekan. Så mycket arbete skulle ej ha lagts ner för fångst av enstaka älgar eller björnar. Och så har man ju den lappska traditionen, som talar om organiserad vilrensjakt här.

Kyrkoherde Lars Levi Laestadius i Karesuando var en god kännare av lappmarkens växt- och djurvärld, och han skrev i en uppsats år 1832 följande om den vilda renen: »Bland nyttiga djur, som fångas i Lappland, utmärka sig förnämligast vilda renar. Dessa finns i de norra lappmarkerna, varmed menas Karesuando, Jukkasjärvi och Gällivare. Uti Jokkmokk, Arjeplog, Lycksele och Åsele hör man numera inga vilda renar omtalas, ehuru de även där funnits fordoms. Uti Jämtland och Härjedalen börja de åter att visa sig. Orsaken varför vilda renar finnas uti de norra lappmarkerna och Jämtland m. m. men icke uti de mellanliggande, kan numera ej så tillfredsställande utrönas. Man vet i allmänhet, att dessa djur älska en fri och öppen lokal, och en sådan erbjuder både Torne lappmark och Jämtland. De äga där en fri, vidsträckt utsikt, och intet hinder lig-

Fångstgrop på Vacksundsmon.

ger på dessa ställen i vägen för deras otroligt snabba lopp. Torneå lappmark lämnar dessutom det bästa vinterbetet – renmossan, som växer där frodig och ymnig. Uti de mellersta lappmarkerna åter är dels jordmånen mindre passande för denna lavart, som fordrar en torr och sandig jord, dels är de bästa renbetesland uppbrända av nybyggare, vilka därigenom söka avlägsna lapparna med dess renhjordar från sitt gebit, emedan dessa ofta göra skada på nybyggarnas höstackar. Utomdess finns i dessa lappmarker stora och vidsträckta barrskogar, varest snön samlar sig till ansenligt djup, vilken omständighet underlättar jakten för skidlöparen. Det synes sannolikt, att de vilda renar, som fordom funnits, efterhand blivit dödade av skidlöpare. Detta djur är även för varsamt för att intränga uti snödiga skogar, varest det känner sig sakna tillräckligt spelrum för sina fötter och utrymme för sina horn. Vilda renen uppehåller sig uti lägre liggande områden om sommaren, under samma tid således som lapparna vistas med sina tama renar på de högsta fjällen och vid norska skärgården. Om vintern åter, då lapparna återkomma ned till skogarna, fly de vilda renarna därifrån och bege sig högre upp i fjällen.

De som finnas här är alltid större och ljusare än de tama renarna. Håren är korta, tilltryckta och släta. Hornspetsarna trubbiga. Gång-

en är jämn och ej vacklande som tama renens. Bland andra egenskaper hos dem är den, att om en vild ren möter en körväg, så går den aldrig över den utan vänder om.

Vildrenarna uppehåller sig om sommaren merendels spridda, mot hösten eller nära brunsttiden samlar de sig åter i större flockar och uppehålla sig då vanligtvis nära skogsbrynet. Uti varje sådan flock finns alltid en gammal tjur, som kallas sarakka (anföraren), som inte allenast styr alla uti skocken varande vajor (honorna) samt yngre kalvar, utan driver även bort alla yngre rentjurar, som är honom underlägsna. Denna husbonde håller noga vård om vajorna, så att ingen avlägsnar sig från flocken. De yngre tjurarna håller sig på vederbörligt avstånd omkring flocken samt passa på tillfället, när någon av vajorna blivit lämnad efter de övriga, då de jaga den bort ur flockens åsyn för att ha den i fred för anföraren. Om tvenne flockar stöta på varandra med var sin sarakka i spetsen, uppstår ett häftigt slagsmål emellan de båda anförarna. Den starkare blir segervinnare och slår under sig de båda flockarna, och den svagare måste retirera.

Vildrensfångst övades fordom av lapparna med båge och pil. Nu för tiden brukas skjutgevär. Jakten anställes merendels om hösten, då vildrenarna är samlade. För att komma flocken inom skotthåll, brukar man medföra tama renar vid vars åsyn de vilda renarna närmar sig. Jägaren håller sig då dold antingen bland de tama renarna eller på kort avstånd från dem.

De yngre vildrenstjurar, som blivit bortjagade av sarakka, para sig ofta med tama renkor, varvid lapparna får tillfälle att skjuta dem.

Vildrenar fångas dessutom med snaror av hamptåg. På de trakter där vildrenar brukar uppehålla sig uppför man stängsel av småskog, en s. k. vildrenshage, vilken kan vara $\frac{1}{4}$ mil lång. Här och där lämnas öppningar, vari snaror anbragts. När en vildren möter en sådan hage, springer den längs efter densamma, till dess den kommer till en öppning. Där söker den komma igenom men blir oftast kvarsitande i snaran. Snarorna utsätts i augusti månad och vittjas två gånger i veckan. Frampå vintern, när vildrenarna börjat skingra sig eller vandra till fjälls, borttas snarorna. — — —»

Från Norrbotten, Åsele lappmark, Jämtland och Härjedalen finns många berättelser om vildrensjakt, men så fanns också dessa djur

kvar där länge. Här i Björna och Anundsjö fanns vildren till slutet av 1700-talet, ty enligt vad Abraham Hülphers uppger fanns det vildren 1750–1780 5–7 mil från kusten. Och vid marstinget 1681 klagade prästen Erik Djupedius d. ä. i Grundsunda över att nordmalingsbor idkat vildrensjakt i Grundsunda utan att ge honom en s. k. skottbog för varje ren. De hade blott givit honom en bog från varannan ren!

Erik Mickelsson-Ström säger i en avhandling om Ångermanland 1705, »att skogsrenen (vildrenen) ses någon gång men är skygg. Den jagas av lappar och sådana som ständigt vistas i skogarna. Detta djur ger invånarna föda och beklädnad.»

Efter istiden fanns vildren över hela landet, senare från fjällen till Bottniska viken. Den jagades hårt, för den var det matnyttigaste viltbrådet till långt fram i tiden. Lapparna var ej glada åt vildrenen, ty om de blandade sig med tamrenarna, kunde dessa förvildas. Vildrenen utrotades av lapparna i Härjedalen på 1860-talet och i de nordliga fjälltrakterna på 1870–1880-talen. Den var visserligen fridlyst vissa perioder från 1600-talet, men detta tycks ej ha efterlevts.

Enligt en karta (Ekman) fanns troligen under senare hälften av 1700-talet vildren på sporadiska ställen väster om nuvarande norra stambanan från Öre älv genom norra delen av Nordmaling, i norra delen av Själevad (Björna) samt i Anundsjö upp till några mil öster om Åsele.

Jakt på vildren skedde på olika sätt:

Smygjakt med båge och pil i äldre tider, senare med lodbössor, som fick namnet vildrensbössor.

Jakt med tamren som bulvan. Man drev en skock tamrenar mot vildrenarna och kunde då komma i skottläge.

Smygjakt med ledhund.

Använda en brunstig vaja (renko) som lockren. Den bands fast i ett träd, och när den lockade till sig vildrenar, sköts dessa.

Fångst med snaror fastsatta i tamrentjurarnas horn. När tamrenen slogs med sin vilda släkting kunde denne fastna i snaran.

Snaror uppgillrade i renstängsel.

Fångst i gropar. Det kunde bli något av masslakt, då ett flertal jägare med tillhjälp av hundar drev vildrensskocken mot de maske-

rade groparna, där djuren dog på de spetsade pålarna i groparnas botten eller också dödades med spjut eller lodbössa.

Som tidigare nämnts, så ansåg många lappar, att fångstgroparna i fjällen hade *stalo* grävt och använt för jakt på vildren, björn, älg och varg. Även lapparna själva använde sig av fångstgropar. Forskaren Harald Hvarfner anser, att älg- och rengropar på lapparnas område även har nyttjats av nordbor. Samme forskare anser, att datering med den s. k. C 14-metoden hänför groparnas ålder till 700-talet e. Kr., likaså att groparna redan på 1500-talet hade upphört att vara i funktion, när renjägarna övergått till att vara tamrenskötare. Andra forskare anser, att fångstgroparnas ålder kan härledas till den värmeperiod, som slutade c:a 500 år f. Kr., och att det var de nomadiserande lapparnas förfäder, som grävde gropsystemen, då huvudnäringen var fiske och jakt på vildren och älg. Forskaren Ernst Manker vid Nordiska Muséet har vid undersökning av ett par gropsystem med C 14-metoden kommit fram till, att de groparna varit i bruk fram till 800-talet e. Kr. Teorierna är som synes många, och sista ordet är väl inte sagt än.

Sammanfattningsvis kan tilläggas att de rikligt förekommande fångstgroparna i Björna socken kan ha använts in på 1700-talet, i mindre omfattning tills i början på 1800-talet. Fångst av vildren i gropar bör rimligen ha slutat betydligt tidigare, då groparna var en fara för tamrenskötseln. Groparna på Vacksundsmon bör således vara av mycket gammalt datum. Mer kan ej sägas förrän de blivit vetenskapligt undersökta med de förfinade metoder, som nu står till buds.